

Kultúrna krajina ako kultúrny a časovo-priestorový fenomén

Ira, V., Uher, A.: Cultural Landscape as a Cultural and Temporal-Spatial Phenomenon. *Životné prostredie*, 2018, 52, 4, p. 195 – 199.

Cultural landscape is a broad concept which increasingly resonates in a number of scientific disciplines and many areas of contemporary life. It is also a very complex phenomenon because of both its assemblage of physical features and its reflection of human activity and cultural values. The cultural landscape is a human establishment with specific spatial and temporal organisation and it was a principal object of study of cultural geography. The initial 1920's approach to landscape studies focused mainly on the description of rural areas and centred on cultural products rather than processes. However, geographers changed their approach in the 1960's and 70's due to significant demographic, socio-cultural and economic changes. Representational cultural geography emerged in an era where landscape symbols, signs and their meanings and the processes of cultural landscape formation became important considerations. The following era then saw a dramatic change in human geography cultural direction which has promoted a greater degree of pluralism and methodology and encouraged the use of a wider range of interpretative and qualitative methods. At the beginning of the 21st century cultural geography considers not only landscape physical structure but also the roles that issues of sustainability, quality of life, ethnicity, religiosity, identity, home, sense of place, cultural diversity, power and inequality play in the landscape. This paper briefly presents views on the cultural landscape as a feature of cultural geographical research, and it especially emphasises the importance of the temporal-spatial dimensions of the cultural landscape.

Key words: cultural landscape, cultural geography, cultural turn, cultural phenomenon, time-space dimensions

Kultúrna krajina je široký pojem a čoraz viac rezonuje vo viacerých vedeckých disciplínach a mnohých oblastiach nášho života. Udomácňuje sa čiastočne aj v bežnom jazyku už niekoľko desaťročí. Hlásia sa k nemu nielen viaceré vedecké disciplíny, rezorty, ale nájdeme ho aj v niektorých zákonoch. Materiálne i nemateriálne hodnoty kultúrnej krajiny sú často diskutované nielen v environmentálnej, sociálnej, ekonomickej a politickej oblasti, ale aj v každodennom živote človeka. Kultúrna krajina sa stala veľmi často používaným slovom v postmodernom priestorovom a kultúrnom diskurze. Objavuje sa veľké množstvo interpretácií a oblastí záujmu zo strany širokého spektra vedných odborov (Hunziker et al., 2007; Winchester et al., 2013). Z viacerých diskusií vyplýva, že je potrebné pristupovať v mnohých vedných odboroch k problematike kultúrnej krajiny z pozície celostných (holistických) a syntetických interpretácií. Kultúrna krajina sa stáva sociálnym produktom, ktorý stelesňuje prejavy rôznych miestnych, regionálnych a globálnych faktorov, ako aj každodenné praktiky a interpretácie množstva jej bežných užívateľov (aktérov v kultúrnej krajine). Kultúrna krajina predstavuje nielen viditeľné aspekty. Niektoré črty sú menej viditeľné a prejavujú sa aj v jej funkciách a sociálne konštruovaných významoch (Czepczynski, 2008). Kultúrna krajina je výrazne štruktúrovaná a je zaujímavá z hľadiska štúdia človeka, pretože život v nej je pestrý a v ostatných

desaťročiach v mnohých prípadoch zrýchlený, odohrávajúci sa v zdanlivo zmenšenom krajinnom priestore (časovo-priestorovo komprimovanom). Preto sa vo výskume kultúrnej krajiny objavujú tendencie integrovať (krajinný) priestor a čas pri deskripcii i explanácii sociálno-kultúrnych vzorcov. V kultúrnej krajine sa prejavujú výrazné zmeny spojené s množstvom reštrukturalizačných procesov, ktoré sú výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, ekonomických, kultúrnych a politických činiteľov. Prejavujú sa aj v zmenenom sociálno-kultúrnom, ekonomickom, politickom, ale aj environmentálnom správaní obyvateľov, ktorí v nej žijú. Kultúrna krajina sa tak stáva hlavným (ľudským) produktom našej doby. Cieľom príspevku je stručne predstaviť názory na kultúrnu krajinu najmä v kontexte kultúrno-geografických výskumov a zdôrazniť význam časovo-priestorovej a kultúrnej dimenzie krajiny.

Kultúrna krajina v kontextoch kultúrno-geografických výskumov

V geografickej a krajinnoeologickej literatúre na Slovensku sa kultúrnej krajine ako priestorovému fenoménu venuje v ostatných desaťročiach pomerne významná pozornosť (napr. Žigrai, 1972; Oľahel, 1996, 1999; Izakovičová a kol., 1997; Miklós, Izakovičová, 1997; Hanušin et al., 2014, 2015; Šebo, Huba, 2015; Huba

a kol., 2017; Hanušin, Lacika, 2018). Vnímanie kultúrnej krajiny ako časovo-priestorového a kultúrneho fenoménu zdôrazňujú napr. práce Žigraia (2000), Chrastinu, Boltžiara (2006), Izakovičovej a kol. (2010), Moyzeovej, ed. (2015), Iru (2017) a pod.

Z historického pohľadu sa zrejším objektom štúdia stáva krajina ako kultúrny fenomén v období renesancie a ére tzv. veľkých objavov. V 15. storočí sa objavujú prvé obrazové vyjadrenia (kultúrnej) krajiny, zdôrazňujúce vizuálny charakter a scenériu. Používajú krajinu na vyjadrenie myšlienok, charakteru myslenia, očakávaní a pocitov. Systematický výskum krajiny sa odrazil v prácach prírodovedcov Alexandra von Humboldta a Charlesa Darwina. Napríklad v Humboldtovej práci definícia krajiny implikuje, že regionálna rozmanitosť je vyjadrená krajinami a že krajinu ako systém možno vnímať celostne (Antrop, 2013).

Počas druhej polovice 19. storočia sa na niekoľkých univerzitách, najmä vo Francúzsku a Nemecku, začal skúmať vzťah medzi prírodným prostredím a zásahmi človeka (Warf, ed., 2006). Nemecká veda o krajine sa snažila presne kategorizovať regióny, osídlenie a poľnohospodárske systémy po celej krajine. Slovo *Landschaft* sa stalo základom na pomenovanie konkrétnej oblasti vymedzenej identifikovateľnými materiálovými vlastnosťami, a to ako fyzickej, tak aj kultúrnej povahy. S pojmom kultúrna krajina (krajina pozmenená činnosťou človeka) sa stretávame v 90. rokoch 19. storočia u nemeckého geografa Friedricha Ratzela (Jones, 2003). Približne v rovnakom období vo francúzskej geografii Vidal de la Blache iniciuje nový model štúdia krajiny. Vníma geografiu ako vedu, ktorá skúma vzťahy medzi človekom a prostredím v evolučnom aspekte. Krajinu chápe ako územie poznačené vplyvom určitých spoločenských. Dva ním zavedené pojmy – spôsob života (*genre de vie*) a prostredie (*milieu*) – sa stali základom štúdia priestorových vzťahov medzi geografickým prostredím a sociálnymi skupinami. Rozhranie prostredia a spôsobu života je miesto, kde sa vytvára kultúrna krajina, ktorá odzrkadľuje jednotlivé spoločnosti (Jones, 2003).

Zásluhou amerického geografa Carla Ortwinu Sauer sa kultúrna krajina stáva predmetom záujmu kultúrnych geografov. V roku 1925 publikoval esej *Morfológia krajiny*. Kultúrnu krajinu definoval ako výsledok vplyvu kultúry na prírodnú krajinu (Sauer, 1963). Počiatkom 20. storočia bol tento prístup k štúdiu krajiny zameraný predovšetkým na kultúrne produkty a na procesy, ktoré ich vytvárajú.

Spoločenské a populačné zmeny, ako aj dynamický proces urbanizácie v 60. a 70. rokoch ovplyvnili spôsob prístupu geografie k štúdiu krajiny. Znaky, symboly a význam v krajine a procesy pretvárania kultúrnej krajiny sa stali dôležitými aspektmi, ktoré zdôrazňovala kultúrna geografia (Crouch, 2010). Nastúpilo obdobie začiatku kultúrneho odklonu od pozitivistického empirizmu. V 80. rokoch 20. storočia sa objavila tzv. nová

kultúrna geografia, ktorá vychádzala z rôznorodého súboru teoretických tradícií. Venovala viac pozornosti problémom kultúry (Cosgrove, Daniels, eds., 1988; Cosgrove, 2004). Charakteristickou črtou tohto obdobia bol tzv. „kultúrny obrat“, sprevádzaný komplexom súvisiacich trendov. Prehĺbil sa záujem o kultúru vo viacerých čiastkových geografických disciplínach (napr. v ekonomickej, sociálnej, environmentálnej, behaviorálnej, humanistickej a historickej geografii). Teoreticky kultúrny obrat pomohol presadiť väčšiu mieru pluralizmu aj v geografickom chápaní kultúrnej krajiny. Z metodologického hľadiska kultúrny obrat podporil širšie využívanie väčšej škály interpretačných kvalitatívnych metód (Gregory et al., eds., 2009) v mnohých prípadoch používaných aj vo výskumoch kultúrnej krajiny.

Geografia začala chápať kultúru ako súbor symbolických zdrojov, ktoré pomáhajú ľuďom uvažovať o svete okolo nich a o tom, ako sa prejavujú mocenské vzťahy medzi rôznymi skupinami a štruktúrou, ktorou sú obmedzované a umožňované sociálne zmeny odohrávajúce sa v kultúrnej krajine. Existuje veľa spôsobov, ako sa pozeráť na to, čo znamená kultúra vo svetle rôznych geografických poznatkov. Vo všeobecnosti geografia skúma, ako sa priestorové vzorce a procesy stávajú súčasťou kultúrnych procesov a zároveň sleduje existenciu a využívanie určitých druhov miest v krajine.

Postupne narastal záujem o krajinu a miesto, napr. humanistická geografia sa intenzívne začala venovať zmyslu/významu miesta (*sense of place*). Bola to reakcia na vnímané nedostatky v tradičnom geografickom prístupe k pochopeniu kultúrnej krajiny. Snažila sa pochopiť podstatu toho, čo znamená existovať v krajine alebo *zažiť* krajinu.

Začali sa skúmať zaujímavé kultúrno-geografické otázky týkajúce sa myšlienky domova (krajiny domova). V kontextoch kultúrnej krajiny sa napr. Ducan, Lambert (2004) zaoberajú pojmom *domova* (ako domu alebo domovského miesta) a pokúšajú sa načrtnúť koncept vlasti (domoviny). Dotýkajú sa otázky nostalgie, túžby po predchádzajúcom známom prostredí, domove, vlasti a ľuďoch. Rodinu, národ, význam miesta a zmysel pre zodpovednosť voči tým, s ktorými spoločne obývame a využívame krajinu, považujú za mimoriadne dôležité geografické koncepty, neoddeliteľné od seba.

Pojem identita (kultúrnej) krajiny sa vzťahuje na samotnú krajinu a vlastnosti, ktoré vytvárajú jej rozdiely, alebo sa spája s tým, ako ľudia využívajú krajinu na budovanie svojej kolektívnej či individuálnej identity. Vyjadruje vzájomný vzťah medzi kultúrnou krajinou a ľuďmi. Odlišný charakter jednotlivých spoločností, ich kultúra alebo tradície hospodárenia utvárajú odlišnú krajinu. To znamená, že historické, sociálne a kultúrne aspekty krajiny prispievajú k jej identite. Ramos et al. (2016) zaraďujú do súboru krajinných charakteristík súvisiacich s identitou napr. materiálne dedičstvo, nehmotné dedičstvo, človekom vytvorené štruktúry, ktoré

odrážajú konkrétne činnosti človeka v krajine, spôsob využitia zeme, krajinné črty súvisiace s pamäťou a prejavy rôznych hnutí orientovaných na návrat ku krajine.

Hľadanie hlbšieho pochopenia zmyslu miesta a formovania, resp. dotvárania miesta, ale aj významu konceptu vlasti (domoviny) pri opise pripútanosti určitých etnických skupín na konkrétne miesto, konkrétnu krajinu sa spája s pojmom etnická krajina. Napríklad Cross (2017) spája prehľad o priestorovom rozdelení etnických populácií v Spojených štátoch amerických s veľmi podrobnými diskusiami o špecifických miestnych kultúrnych krajinách spojených s rôznymi etnickými skupinami. Popisuje súčasné a historické priestorové rozloženie etnických skupín, prehodnocuje historicko-geografický pohľad na osídlenie a diskutuje o hlavných aspektoch materiálnej kultúry, ktoré charakterizujú alebo rozlišujú etnickú krajinu podľa jednotlivých etnických skupín.

Orientácia na úlohu náboženstva pri transformácii kultúrnej krajiny bola príznačná pre práce školy kultúrnej geografie v Berkeley. Procesom, ktorými sa tieto vplyvy uplatňujú pri zmenách v kultúrnej krajine, sa nevenovala veľká pozornosť. Dôraz sa kládol hlavne na formy ovplyvnenej krajiny, ako aj na ich priestorový rozsah. Záujem analyzovať to, ako náboženstvo ovplyvňuje krajinu, bol paralelný so špecifickým záujmom o to, ako náboženstvo ovplyvňuje environmentálne prístupy (Ira, 2017). Zatiaľ čo v minulosti sa zdôrazňovali náboženské vplyvy na krajinu, v ostatnom období prevláda záujem o tzv. religióznu krajinu. Prejavuje sa to napr. v rastúcom záujme o prienik posvätného a sekulárneho, politického a kultúrneho v kultúrnej krajine. Častejšie je reflektovaná sociálno-geografická orientácia na výskum náboženských skupín ako spoločenstiev v sociálnom a politickom kontexte. Narastá však záujem o symbolické významy religióznych miest, skúsenosť na týchto miestach, otázky budovania identity, pokusy o pochopenie procesov, prostredníctvom ktorých sa menia konkrétne objekty, časti krajiny v zmysle náboženského významu (Kong, 2004).

V súvislosti s pojmom kultúrna krajina sa objavujú aj úvahy o krajine a moci ako o teoretických koncepciách a formách geografických poznatkov. Pojem politická krajina (politické krajiny) je odrazom snáh kultúrnej geografie skúmať spôsoby, akými sa krajina vytvára a využíva na zmenu spoločenských a mocenských vzťahov prostredníctvom štúdia mocenských elít, pracovných vzťahov, každodenných praktík a činov spojených s porušovaním dohodovaných pravidiel. Kultúrno-geografické štúdie poukazujú na to, že politické krajiny sú otvorené voči možným interpretáciám a zmenám ich významu v čase (Till, 2004).

Koncom 20. storočia sa pri štúdiu kultúrnej krajiny v rámci kultúrnej geografie odohráva ďalší posun smerujúci k tzv. nereprezentatívnym prístupom pri skúmaní ľudí a miesta. Zdôrazňuje sa predovšetkým dôležitosť postupov a skúseností, ako aj otázka sociálnej repro-

dukcie a kontextu v procese analýzy krajiny (Warf, ed., 2006). Súčasný štúdium kultúrnej krajiny sa zaoberá teóriou tvorby krajiny, fyzickými objektmi v krajine, ako aj otázkami moci, nerovnosti a sociálnej spravodlivosti, ktoré v krajine zohrávajú dôležitú úlohu. Štúdium kultúrnej krajiny sa predovšetkým sústreďuje na to, ako ľudia utvárajú krajinu a ako životné prostredie ovplyvňuje človeka (Ira, 2017).

Kultúrna a časovo-priestorová dimenzia krajiny

Pre určitú (časovo-priestorovo definovanú) kultúrnu krajinu sú jej hmotné a nehmotné štruktúry, celkový výraz, duch a obraz charakteristické a neopakovateľné. Sú výsledkom lokálnych, ale aj regionálnych, a v niektorých prípadoch i globálnych sociálno-ekonomických, demograficko-kultúrnych, politicko-právnych premien spätých s charakterom prírodného prostredia a sú typické pre každé ľudské spoločenstvo. Viacerí autori poukazujú na viacozmernosť (viaceré dimenzie) kultúrnej krajiny. Napríklad Žigrai (2000) vyčleňuje dimenziu časovú, priestorovú, technickú, ekonomickú, sociokultúrnu a ekologicko-environmentálnu. To znamená, že v jeho chápaní kultúrna krajina je o. i. aj kultúrno-(časovo-)priestorový fenomén.

Kultúrna krajina sa stala aj predmetom vedeckých úvah významného svetového geografa zaoberajúceho sa geografiou času – Torstena Hägerstranda. V článku z roku 1993 Hägerstrand zaviedol metodologický princíp štúdia krajiny ako spoločného priestoru, ktorý je nevyhnutne využívaný všetkými subjektmi prítomnými v tejto krajine počas určitého obdobia (Germundsson, Sanglert, 2018). Cieľom jeho metodologického uvažovania bolo vytvoriť prístup, ktorý by mohol spájať procesy v rôznych mierkach v konkrétnej krajine vyvíjajúcej sa v priebehu času. Vo vízii Hägerstranda krajina zahŕňala nielen to, čo je viditeľné, ale aj všetky ostatné entity v rámci definovaných hraníc študovaného územia vrátane všetkého, čo sa pohybuje vo vnútri a mimo neho počas študovaného obdobia.

Oľahel (1999) v štúdiu venovanej aspektom integratívneho výskumu krajiny chápe krajinu ako systém a analyzuje ju v troch dimenziách. Okrem prírodnej (rekonštruovanej, hypotetickej) krajiny vyčleňuje reálnu, súčasnú, kultúrnu, humanizovanú krajinu s diferencovaním na dimenziu fyzického stavu (krajinnej pokrývky) a dimenziu ekonomických a sociálno-kultúrnych funkcií krajiny.

Priestorovo-kultúrny aspekt zdôrazňuje aj Grodzynskij (2017), ktorý uvažuje o krajinnnej geografii (*Landscape Geography*) a charakterizuje ju ako disciplínu, ktorá sa sústreďuje na procesy (vrátane kultúrnych), formujúce zmeny regionálnych teritoriálnych štruktúr krajiny.

Do určitej miery sa kultúrno-priestorový aspekt objavuje aj pri charakterizovaní troch základných štruktúr krajiny (napr. Miklós, Izakovičová, 1997;

Moyzeová, ed., 2015). Pri štúdiu krajiny rozoznávajú tri základné štruktúry. Prvotná štruktúra krajiny vytvára pôvodný (prírodno-priestorový) trvalý základ pre ostatné štruktúry krajiny. Druhotná štruktúra krajiny predstavuje súbor tých hmotných prvkov krajiny, ktoré v súčasnej dobe vyplňajú zemský povrch. Ide o priestorové súbory ovplyvnené človekom, to znamená priestorové entity čiastočne alebo úplne pozmenené, resp. priestorové súbory novovytvorených umelých prvkov. Terciárnu štruktúru krajiny formujú súbory nehmotných prvkov a javov, ktoré charakterizujú záujmy, prejavy a dôsledky činnosti v krajine, ktoré sú geograficky a krajinnoekologicky relevantné, teda majú (časovo-)priestorový prejav. Konkrétnymi prvkami terciárnej štruktúry sú sociálne, ekonomické a kultúrne prvky/faktory v krajine. Sú súčasťou najrôznejších druhov predpisov, noriem, zákonov, plánov, koncepcií, dohôd a konvencií. Môžu mať napr. charakter zón, pásiem a oblastí, to znamená území vymedzených právnymi predpismi. Sú samé o sebe nehmotné, ale viažu sa na hmotné prvky prvotnej a druhotnej štruktúry a vyplývajú z ich väzieb (Miklós, Izakovičová, 1997; Moyzeová, ed., 2015).

Kultúrno-priestorový aspekt je zřejmý pri úvahách o kultúrno-historických zdrojoch. Súhrn všetkých javov hmotného a nehmotného charakteru, ktoré predstavujú kultúrno-historické vlastnosti krajiny, označujú Izakovičová a kol. (2010) kultúrno-historickými zdrojmi. Charakterizujú ich ako súbor tých prvkov a javov v krajine, ktoré vznikli zámernou (ale domnievame sa, že i nezámernou) činnosťou človeka v priebehu histórie až do súčasnosti, ktorou človek pretváral prírodu a zachované štruktúry alebo vytváral nové. Kultúrno-historické zdroje rozčleňujú do dvoch základných skupín. Prvú predstavujú nehmotné kultúrno-historické zdroje (jazyk, miestne názvy, obyčaje, ľudová tradícia, rôzne formy ľudového umenia, ako aj zručnosti a schopnosti tradičnými spôsobmi hospodársky využívať a spracovávať prírodné zdroje). Nehmotná podstata zásadne ovplyvňuje podmienky a formy jeho identifikácie, evidencie praktickej ochrany. Druhú skupinu – hmotné kultúrno-historické zdroje – delia na stavebné a poloprírodné. Stavebné kultúrno-historické zdroje sú zastúpené archeologickými vykopávkami a rôznymi historickými urbanistickými a architektonickými stavebnými štruktúrami. Poloprírodné kultúrno-historické zdroje sú zviazané predovšetkým s priamym poľnohospodárskym a lesohospodárskym využívaním pôdy ako prírodného zdroja.

Podľa Žigraia (2000) „kultúrna krajina predstavuje hybridný otvorený prírodno-antropogénny systém, ktorý je výsledkom pôsobenia človeka a ľudskej spoločnosti v priestore a čase. Tomu zodpovedá aj multi- a interdisciplinárny výskumný prístup sústredený na určitý okruh problémov, napr. pretváranie prírodnej krajiny človekom, vzájomné ovplyvňovanie prírodnej kraji-

ny a človeka, výskum kultúrnych priestorov, štúdium vzťahov medzi kultúrou a prírodou (kultúrna ekológia), štúdium zákonitostí a príčin priestorového rozšírenia a usporiadania jednotlivých materiálnych a kultúrno-duchovných hodnôt, ich vzájomných vzťahov a vzťahov s okolitým prírodným a spoločenským prostredím (geografia kultúry), ako aj štúdium inovácie a difúzie kultúrnych myšlienok.“

* * *

Formálne sa geografický pohľad na kultúrnu krajinu počas minulých sto rokov výrazne zmenil. Táto zmena súvisí s meniacou sa koncepciou kultúry a jej vzťahu ku krajine. Na začiatku 20. storočia mnohí geografi tvrdili, že krajina ako súčasť biofyzikálneho prostredia vo všeobecnosti určuje povahu kultúr, ktoré v nej existujú. Tento spôsob geografického chápania, označovaný ako environmentálny alebo geografický determinizmus, sa neskôr transformoval do tzv. environmentálneho posibilizmu. Od 20. rokov 20. storočia prevládol konkurenčný prístup, ktorý považoval krajinu za „úložisko“. „Uložené“ kultúry umožnili formovanie kultúrnej krajiny. Tento druhý pohľad na kultúrnu krajinu sa spájal so školou kultúrnej geografie v Berkeley. Dlhé desaťročia prístup školy kultúrnej geografie vnímal kultúry ako výrazné (zreteľné) a statické entity, ktoré pôsobili na fyzickú/prírodnú krajinu. Od 90. rokov 20. storočia prevláda (u geograficky orientovaných odborníkov na kultúrnu krajinu) pohľad na kultúru ako proces. Pre „nových kultúrnych geografov“ je kultúrna krajina výsledkom, ale aj prostriedkom, resp. sprostredkovateľom kultúry. Kultúra existuje v krajine, ale aj ako protiklad krajiny.

Pojem kultúrna krajina sa objavil v stovkách vedeckých štúdií. Mnohí autori sa zhodujú, že kultúrna krajina obsahuje viditeľné črty priestorovo definovaných území vrátane prírodných prvkov, ako aj ľudských artefaktov a človekom vybudovaného (pozmeneného) prostredia. Štúdie o kultúrnej krajine sú väčšinou založené na poznávaní vonkajšieho sveta. Obsahujú aj viac aspektov, napr. komplex procesov percepcie, porovnávanie, klasifikácie a hodnotenia (Antrop, 2013). Ako uvádza Massey (2006), všetky tieto procesy často menia a podmieňujú naše správanie a následne aj interpretáciu krajiny. Udržateľná a pre život človeka vhodná krajina nie je fikciou, ak sú kvality krajiny dobre definované a kontext zmeny i budúce fungovanie správne určené (Antrop, 2006). Kultúrna krajina vytvára nielen rámec základných existenčných podmienok života človeka, ale podieľa sa aj na formovaní jeho prístupov, pocitov, hodnotení a rozsiahleho spektra činností (Ira, 2010). Jej dobré fungovanie a kvalita z hľadiska podmienok na udržateľný spôsob života človeka prispieva k formovaniu pocitov spokojnosti a k upevňovaniu jeho miestnej a regionálnej identity.

Príspevok vznikol s podporou projektov Vedeckej grantovej agentúry MŠVVaŠ SR a SAV č. 2/0013/18 Hodnotenie transformácie prírodnej a sociálno-kultúrnej diverzity kultúrnej krajiny Slovenska (na príklade vybraných území) a 1/0049/18 Diskontinuity vo vývoji slovenského geografického myslenia v 20. a 21. storočí: objektívna a subjektívna dimenzia.

Literatúra

- Antrop., M.: Sustainable Landscapes: Contradiction, Fiction or Utopia? *Landscape and Urban Planning*, 2006, 75, 3 – 4, p. 187 – 197.
- Antrop, M.: A Brief History of Landscape Research. In: Howard, P., Thompson, P., Waterton, E. (eds.): *The Routledge Companion to Landscape Studies*. London, New York: Routledge, 2013, p. 12 – 22.
- Cosgrove, D.: Landscape and Landschaft. *Bulletin of the German Historical Institute*, 2004, 35, p. 57 – 71.
- Cosgrove, D., Daniels, S. (eds.): *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge Studies in Historical Geography. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 330 p.
- Cross, J. A.: *Ethnic Landscapes of America*. Cham: Springer International, 2017, 401 p.
- Crouch, D.: Flirting with Space: Thinking Landscape Relationally. *Cultural Geographies*, 2010, 17, 1, p. 5 – 18.
- Czepczynski, M.: *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities: Representation of Powers and Needs*. London, New York: Routledge, 2008, 224 p.
- Duncan, J. S., Lambert, D.: Landscapes of Home. In: Duncan, J. S., Johnson, N. C., Schein, R. H. (eds.): *A Companion to Cultural Geography*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2004, p. 382 – 403.
- Germundsson, T., Sangler, C.-J.: What about Landscape in Time Geography? The Role of Landscape Concept in Torsten Hägerstrand's Thinking. In: Ellegård, K. (ed.): *Time Geography in the Global Context. An Anthology*. London: Routledge, 2018, p. 155 – 175.
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M. J., Whatmore, S. (eds.): *The Dictionary of Human Geography*. 5th Edition. Chichester: Wiley-Blackwell, 2009, 1072 p.
- Grodzinskij, M. D.: Landšaftna geografija: stara nazva novoi nauki či vidrodžennja majže zabutogo. *Ukrainskij geografičnij žurnal*, 2017, 2, p. 59 – 64.
- Hanušín, J., Lacika, J.: Vybrané environmentálne súvislosti zmien historickej laznickej krajiny (na príklade obce Hrušov, okres Veľký Krtíš). *Geografický časopis*, 2018, 70, 1, s. 57 – 77.
- Hanušín, J., Ira, V., Ofaheľ, J., Podolák, P.: Identification of Historical Cultural Landscape Using the Example of Selected Municipalities in the Hinterland of Bratislava. *Geografický časopis*, 2015, 67, 1, p. 3 – 24.
- Hanušín, J., Cebecauerová, M., Huba, M., Ira, V., Lacika, J., Madajová, M., Ofaheľ, J., Pazúr, R., Podolák, P., Šebo, D., Šveda, M.: Historical Cultural Landscapes – Problems and Reflection (Sub-Little-Carpathian Region, Slovakia). In: Těšitel, J., Kolbmüller, B., Stöglehner, G. (eds.): *Vital Landscapes: Valorisation and Sustainable Development of Cultural Landscapes Using Innovative Participation and Visualisation Techniques*. České Budějovice: NEBE, s. r. o., 2014, p. 55 – 66.
- Huba, M., Hanušín, J., Ofaheľ, J.: Výskum krajiny (s dôrazom na kultúrnu krajinu) v Geografickom ústave SAV. In: Ira, V., Hanušín, J. (eds.): *Premeny a ochrana historickej kultúrnej krajiny na Slovensku*. Bratislava: Geografický ústav SAV, 2017, s. 59 – 83.
- Hunziker, M., Buchecker, M., Hartig, T.: Space and Place – Two Aspects of the Human-Landscape Relationship. In: Kienast, F., Wildi, O., Ghosh, S. (eds.): *A Changing World. Challenges for Landscape Research*. Dordrecht: Springer, 2007, p. 47 – 62.
- Chrastina, P., Boltžiar, M.: Kultúrna krajina SV okraja Bakošského lesa v Maďarsku (súčasnosť v kontexte minulosti). In: Šimůnek, R. (ed.): *Historická geografie – Supplementum I*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006, s. 175 – 188.
- Ira, V.: Krajina, človek a kvalita života. *Folia geographica*, 2010, 40, 16, s. 72 – 78.
- Ira, V.: Kultúrna krajina z pohľadu humánnej geografie. In: Ira, V., Hanušín, J. (eds.): *Premeny a ochrana historickej kultúrnej krajiny na Slovensku*. Bratislava: Geografický ústav SAV, 2017, s. 21 – 29.
- Izakovičová, Z., Miklós, L., Drdoš, J.: *Krajinnoekologické podmienky trvalo udržateľného rozvoja*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1997, 186 s.
- Izakovičová, Z., Moyzeová, M., Dobrovodská, M., Štefunková, D.: Pozitívne socioekonomické javy. In: Bezák, P., Izakovičová, Z., Miklós, L. a kol.: *Reprezentatívne typy krajiny Slovenska*. Bratislava: Ústav krajinnej ekológie SAV, 2010, s. 29 – 37.
- Jones, M.: The Concept of Cultural Landscape: Discourse and Narratives. In: Palang, H., Fry, G. (eds.): *Landscape Interfaces*. Dordrecht: Kluwer, 2003, p. 21 – 51.
- Kong, L.: Religious Landscapes. In: Duncan, J. S., Johnson, N. C., Schein, R. H. (eds.): *A Companion to Cultural Geography*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2004, p. 363 – 381.
- Massey, D.: Landscape as a Provocation. Reflections on Moving Mountains. *Journal of Material Culture*, 2006, 11, 1 – 2, p. 33 – 48.
- Miklós, L., Izakovičová, Z.: *Krajina ako geosystém*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1997, 153 s.
- Moyzeová, M. (ed.): *Hodnotenie kvality životného prostredia vidieckych sídiel (na príklade vidieckych sídiel okresu Trnava)*. Bratislava: Ústav krajinnej ekológie SAV, 2015, 280 s.
- Ofaheľ, J.: Krajina – pojem a vnem. *Geografický časopis*, 1996, 48, 4, s. 241 – 253.
- Ofaheľ, J.: Aspekty integratívneho výskumu krajiny. *Geografický časopis*, 1999, 51, 4, s. 385 – 397.
- Ramos, I. L., Bernardo, F., Ribeiro, S. C., van Eetvelde, V.: Landscape Identity: Implications for Policy Making. *Land Use Policy*, 2016, 53, p. 36 – 43.
- Sauer, C.: The Morphology of Landscape. In: Leighly, J. (ed.): *Land & Life: A Selection from the Writings of Carl Ortwin Sauer*. Berkeley: University of California Press, 1963, p. 315 – 350.
- Šebo, D., Huba, M.: Tri znaky cieľovej kvality vidieckej krajiny – analýza a návrhy zmien v regióne Stredného Považia. *Geografický časopis*, 2015, 67, 3, s. 199 – 218.
- Till, K. E.: Political Landscapes. In: Duncan, J. S., Johnson, N. C., Schein, R. H. (eds.): *A Companion to Cultural Geography*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2004, p. 347 – 364.
- Warf, B. (ed.): *Encyclopedia of Human Geography*. Thousand Oaks: SAGE, 2006, 616 p.
- Winchester, H. P. M., Kong, L., Dunn, K.: *Landscapes: Ways of Imagining the World*. London, New York: Routledge, 2013, 198 p.
- Žigrai, F.: Niekoľko úvah o pojme, definícii a členení kultúrnej krajiny. *Geografický časopis*, 1972, 24, 1, s. 50 – 62.
- Žigrai, F.: Dimenzie a znaky kultúrnej krajiny. *Životné prostredie*, 2000, 34, 5, s. 229 – 233.

prof. RNDr. Vladimír Ira, CSc., geogira@savba.sk

Mgr. Ana Uher, geoguhher@savba.sk

Geografický ústav Slovenskej akadémie vied, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava